

УДК 821.162.3'37'373.6

НОВЕ У ЧЕСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПОЗНАЧЕНЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Олена КАТАЧИНА

*Львівський інститут “Міжрегіональна академія управління персоналом”,
кафедра гуманітарних дисциплін,
вул. Плугова, 9а, Львів, Україна, 79068,
e-mail: lena-katachina@mail.ru*

Об'єктом статті є термінологія позначення правопорушень у сучасній чеській мові. Описано критерії зарахування одиниць до терміносистеми позначення правопорушень, структурування її складу з погляду активності вживання, неологізацію однієї з семантичних груп – назв злочинів у зв'язку з набуттям чинності нового Кримінального кодексу.

Ключові слова: термінологія позначення правопорушень, критерії зарахування, активність вживання, тематична група, неологізація, активний запас, пасивний запас.

Юридична термінологія займає особливе місце серед інших термінологічних систем мови. Обслуговуючи галузь права, вона містить термінологічні одиниці, що є словесними позначеннями правових понять. За допомогою останніх відображається та закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави, забезпечується потреба спілкування у сфері юридичної науки і практики. Предметом правового регулювання є найрізноманітніші суспільні відносини. У свідомості юристів мова – це перш за все спосіб реалізації думки і волі законодавця. Сутність ролі мови в праві значно ширша, ніж просто інструмент мислення. У правовому житті мова виступає основним засобом передання інформації. Учасники правовідносин здійснюють обмін інформацією за допомогою мови. Вона забезпечує можливість спілкування між сторонами процесу.

Однією з найдавніших термінологічних груп чеської юридичної термінології (як і юридичної термінології загалом) є термінологія позначення правопорушень. Ця термінолексика ні в чеському, ні у вітчизняному мовознавстві не була об'єктом окремого дослідження, як, зрештою, й інші підсистеми чеської юридичної термінології. Основна увага чеських науковців (як у минулому, так і сьогодні) зосереджена на вивченні юридичної термінології загалом та мови права, яка є природним середовищем функціонування юридичних термінів, зокрема. В основному, аналізувалася термінологія позначення правопорушень, яка функціонувала на чеських землях у минулому. Так, у монографії Е. Міхалека [9] про чеську мову права догуситської доби і доби Яна Гуса розглянуто і тогочасну

термінологію правопорушень. У розвідці В. Шейрхової розглянуто позначення осіб за їхнім стосунком до карного права у документах XIV – першої половини XV ст. [10].

У зв'язку з вищезазначеним, у цій статті ми поставили собі за мету дати загальну характеристику терміносистеми позначення правопорушень у сучасній чеській мові. Тому звернемо увагу на питання критеріїв виокремлення цієї термінолексики, розглянемо структурування її термінофонду з точки зору активності вживання та покажемо шляхи неологізації досліджуваної термінології у зв'язку із набуттям чинності 01.01.2010 р. нового Кримінального кодексу.

Терміни позначення правопорушень, охоплюючи ключові поняття правової системи, займають важливе місце в лексичному фонді чеської мови.

Центральним поняттям аналізованої термінологічної системи є поняття *правопорушення (porušení práva)*. На думку правознавців, “правопорушення – це антисуспільна дія, спрямована на завдання шкоди суспільству, суспільним відносинам або особі” [1, с. 134]. Правопорушення завжди призводить до негативних наслідків як для його виконавця, так і для особи, яка зазнала шкоди (фізичної, моральної чи матеріальної). Це поняття “за своїм походженням і правовою природою є категорією історичною. Кожна історична формація ставить питання визначення поняття “правопорушення”, причини та умови його виникнення і шляхів його ліквідації” [2, с. 49]. До чеської терміносистеми назв правопорушень пропонуємо включати загальні найменування порушення права (різновиди правопорушень) (*trestný čin, provinění, kárné provinění, přestupek, přečin, zločin, správní delikt, jiný správní delikt*), загальні найменування правопорушників (*pachatel trestného činu*), а також назви конкретних протиправних дій, вчинків та їх виконавців. Зазначимо, що виокремлення та зарахування тих чи інших одиниць до вказаної терміносистеми ми здійснили за схемою: *правопорушення* → *порушник*, тобто, назви протиправних дій (їх види, або об'єкт правопорушення) → назви порушників права (або суб'єктів правопорушень). Зв'язок між елементами такої схеми пояснюється тим, що, з юридичної точки зору, *правопорушення* (курсив наш – О.К.) є дією проти суспільства, що спрямована на *порушення* (курсив наш – О.К.) порядку в ньому, яку здійснює людина.

У сучасній чеській мові термінологія позначення правопорушень є сукупністю термінів, які відображають розвиток права на чеських землях від початків його формування до наших днів. Це складне і багатогранне явище з погляду лексичного матеріалу. У ній представлені термінологічні одиниці, які вербалізують чеською мовою поняття “правопорушення” у різних системах права і закріплені у правових документах, науковій юридичній літературі, спеціальних енциклопедіях та словниках різної хронології появи та побутування¹ [8, т. 2, с. 275–276]. Тому першим класифікаційним кроком під час аналізу сформованого для потреб нашого

¹ Зі значенням *правопорушення* у чеській науково-правовій літературі та практиці вживається термін *delikt*, а правопорушника – *delikvent, delikventka* (укр. *делікт, деліквент, деліквентка*). Пор. тлумачення у Словнику чеського права: “*Delikt je obecné označení protiprávního činu, provinění*”. [8, т. 2, с. 275–276]. Терміни *правопорушення* та *делікт* вживаємо як синоніми.

дослідження корпусу термінологічних одиниць є їх поділ з точки зору *активного* і *пасивного* запасу. Критеріями зарахування терміноодиниць, що є назвами правопорушень, до активного запасу обираємо їх *нормативність*, тобто фіксацію у нормативних правових документах – законах і підзаконних актах, та *актуальність*, тобто чинність законодавчих документів на час формування корпусу терміноодиниць. Нормативна термінологія займає центральне місце у досліджуваній терміносистемі. Вона є найважливішим елементом мови нормативних правових актів і призначена для найбільш точного і економного вираження явищ правової дійсності. Окрім того, до активного запасу зараховуємо терміноодиниці досліджуваної семантики, що їх вживають у коментарях до законодавчих документів, у науковій та навчальній літературі з питань сучасного законодавства і права.

Увесь масив термінології минулого, яка не увійшла до активного запасу, зараховуємо до її пасивного запасу.

У пасивному запасі досліджуваної термінології виділяємо:

а) групу застарілих терміноодиниць різного періоду побутування, на місці яких у сучасній мові права (передусім у її нормативній термінології) закріпилися інші терміни при збереженні загального поняття або складу делікту (наприклад, *podavenie, zločin smilstva násilného* → *znásilnění; hlava, mord* → *vražda; mordýř/morděř* → *vrah; vyhnání cizího plodu* → *nedovolené přerušení těhotenství bez souhlasu těhotné ženy*).

б) терміноодиниці-архаїзми, що відбивають особливості правового регулювання суспільних відносин та поведінки у минулому. Наприклад, у середньовічному праві – *psanství*² [3, с. 390], *psanec, psanec vyvedený a nevyvedený; odboj* (відпір державній владі), *pych (polní pych, lesní pych, vodní pych)* (крадіжка, пошкодження польового маєтку, врожаю на полі, у саду, збирання лісових плодів, незаконне рибальство і под.) та ін.

в) назви вчинків, які з погляду сучасного права не є протиправними (наприклад, *cizoložství, smilstvo*³ [5, с. 104–110], *zločin smilstva proti přirozenosti / sodomie, čarodějnictví, rouhání*⁴ [4, с. 24–28], *magie*).

² *Psanec* – записаний у книгах (“дошках”, пам’ятних книгах) як особа, що переступила право. *Nevyvedený psanec* – особа, яка не спростувала звинувачення, висловлені на її адресу і записані. Павел Крістіан з Колдіна так тлумачить цей термін “Jsou pak psanci nevyvedeni ti, na kteréž by z stavův zločinec nějakou nešlechtnost při trápení svém seznal, a oni jsou k vejvodu, pořádně obesláni, nestavěli by se, aneb z toho potomně podle práva se nevyvedli” [3, с. 390]

³ У межах цього делікту згідно з Кримінальним законом Йозефа I (*Constitutio criminalis Josephina, 1707*) розглядалася і проституція, яка у чеському перекладі закону позначалася “*obecné kurevství*”, тобто з точки зору права різниці між позашлюбними статевими зв’язками і проституцією у той час не було.

⁴ *Rouhání* (богохульство) є злочином у церковному праві. Раніше переслідувалося на чеських землях (і в складі Габсбурзької імперії) як злочин також державним правом. До доби Просвітництва богохульство належало до деліктів, які каралися найбільш суворо. Кримінальний кодекс Марії Терезії *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768) встановив три форми цього злочину, які каралися відповідно спаленням, відрубанням руки або вириванням язика і спаленням, або биттям. У Чехословаччині переслідувалося законом до 1950 року як злочин *rušení náboženství*. У багатьох країнах вважається злочином і до сьогодні.

Термінологія, яку зараховуємо до пасивного запасу, функціонує у історичній, науково-популярній, навчальній літературі.

Тісно пов'язана із суспільним життям, термінологія правопорушень з одного боку прагне до сталості, відображаючи консерватизм правових норм, а з іншого – потребує реакції на зміни в суспільстві. За час функціонування у чеській термінології позначення правопорушень відбувалися різні мовні процеси, передусім детерміновані соціальними чинниками. Діапазон цих змін особливо широкий у часи кардинальних зрушень у політичному, економічному і правовому житті, в умовах розбудови чеської юридичної системи.

Нормативна частина термінології зазнає особливо відчутних змін при рекодифікації певних галузей права. З 01.01.2010 року набув чинності новий Карний кодекс Чеської Республіки (*Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník*). У ньому зафіксовані нормативні назви одного з видів правопорушень – злочинів. Злочини – це правопорушення, з якими пов'язана найбільша небезпека для суспільства і особи, вони посягають на суспільний лад, власність, економічні, політичні, культурні і особисті права людини. Юридичним виразом особливої суспільної небезпеки злочинів є їх заборона кримінальним законом і застосування за їх скоєння кримінального покарання. Кримінальне законодавство завжди наводить вичерпний перелік злочинів. Протиправний вчинок, не зафіксований у кримінальному законі, не є злочином.

Так, у Кримінальному кодексі-2009 сформульовано нові склади злочинів, які отримали своє термінологічне вираження. Наприклад, у рамках охорони суспільства від зловживання новими технічними чи науковими винаходами це делікти *neoprávněné odebrání tkání a orgánů* (§ 164), *odběr tkáně, orgánu a provedení transplantace za úplatu* (§ 166), *výroba a jiné nakládání s látkami s hormonálním účinkem* (§ 288). Розвиток інформаційних технологій та їх протизаконне використання спричинили появу таких деліктів, як *neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací* (§ 230), *opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat* (§ 231), *poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti* (§ 232).

З метою охорони від “інтелектуальної” економічної злочинності запроваджено кримінальну відповідальність за делікти *neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku* (§ 234), *dotací podvod* (§ 212), *způsobení úpadku* (§ 224), *porušení povinnosti v insolvenčním řízení* (§ 225), *porušení předpisů o pravidlech hospodářské soutěže* (§ 248), *neoprávněné vydání cenného papíru* (§ 249), *manipulace s kurzem investičních nástrojů* (§ 250), *porušení povinnosti učinit pravdivé prohlášení o majetku* (§ 227), *zjednání výhody při zadávání veřejné zakázky* (§ 256), *poškození finančních zájmů Evropských společenství* (§ 260), *porušení povinností při vývozu zboží a technologií dvojího užití* (§ 263), *zkreslení údajů a nevedení podkladů ohledně zahraničního obchodu s vojenským materiálem* (§ 267) та ін.

У галузі охорони приватного життя передбачена кримінальна відповідальність за *porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí* (§ 183), *nebezpečné vyhrožování* (§ 353), *nebezpečné pronásledování* (§ 354).

У галузі охорони суспільних цінностей і порядку слід назвати такі делікти, як *poškození geodetického bodu* (§ 278), *odnímání nebo ničení živočichů a rostlin*, яке загрожує їх місцевій популяції (§ 301), *zanedbání péče o zvíře z nedbalosti* (§ 303), *zneužití zastupování státu a mezinárodní organizace* (§ 315), *přisvojení pravomoci úřadu* (§ 328), *osvobození vězně* (§ 338), *napomáhání k neoprávněnému pobytu na území republiky* (§ 341), *neoprávněné zaměstnávání cizinců* (§ 342).

Зазнала ревізії і група кримінальних деліктів проти людяності, миру і воєнних злочинів. У новому Кримінальному кодексі сформульовано склади злочинів *útok proti lidskosti* (§ 401), *příprava útočné války* (§ 406), *podněcování útočné války* (§ 407), *styky ohrožující mír* (§ 409), *porušení mezinárodních sankcí* (§ 410), *projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka* (§ 404). До складу нормативної термінології увійшов і термін *apartheid* (§ 402 *Apartheid a diskriminace skupiny lidí*).

У галузі охорони людської гідності передбачена кримінальна відповідальність за делікти *sexuální nátlak* (§ 186), *ohrožující mravní vývoj dětí* (§ 190), *výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií* (§ 192).

У новому Кримінальному кодексі звернено велику увагу на охорону вагітної жінки. Якщо у Кримінальному законі-1961 була передбачена відповідальність за злочин *nedovolené přerušení těhotenství*, склад якого тлумачився у двох параграфах (§§ 227–228), то чинний кодекс передбачає чотири альтернативних діяння, які отримали позначення *nedovolené přerušení těhotenství bez souhlasu těhotné ženy*; *nedovolené přerušení těhotenství se souhlasem těhotné ženy*; *pomoc těhotné ženě k umělému přerušení těhotenství*; *svádění těhotné ženy k umělému přerušení těhotenství* (§§ 159–162).

Натомість деякі протиправні вчинки виведені за межі чинного Кримінального кодексу, наприклад *nedovolená výroba lihu* (§ 194a Кримінального закону-1961) зараз кваліфікується як проступок. Також проступок *řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění*, уведений як злочин до Кримінального закону у 2006 році (§ 180d) у зв'язку з новелізацією Закону про дорожній рух, на даний час знову вважається проступком. Відповідно зазначені терміни перейшли до іншої семантичної групи – назв проступків.

Нові термінологічні позначення злочинів є багатокомпонентними найменуваннями, утвореними на базі існуючого лексичного матеріалу. Як показує здійснений нами аналіз чеської термінології правопорушень в цілому, кількість багатослівних найменувань у ній зростає. Цей процес характерний і для нової лексики чеської мови взагалі [7]. Разом з тим нові термінологічні позначення злочинів засвідчують, що чеські законотворці намагаються послідовно дотримуватися принципу питомості нормативної чеської термінології. У законодавчій практиці запозичення використовують мінімально, що відповідає вимогам Законодавчих правил чеської влади [6]. Зокрема, у п. 3 статті 40 “Terminologie v právním předpisu” зазначено, що іншомовні слова в нормативно-правових актах можна вживати тільки винятково у тих випадках, коли вони є частиною загальноприйнятої юридичної термінології або є загальноновживаними у тій сфері суспільної діяльності, яка зазнає правового регулювання, і їх не можна

замінити чеським відповідником. Цими правилами керуються сучасні чеські законотворці під час рекодифікації певних галузей права. У новому Кримінальному законі-2009 у склад нових багатокомпонентних термінів увійшли запозичені лексеми, які для чеської мови вже не є новими – *diskriminace*, *transplantace*, *informace*, *prostituce*, *pornografie*, *apartheid* тощо. Натомість у інших стильових різновидах чеської мови права запозичення використовуються значно вільніше. Інколи можемо спостерігати синонімизацію термінів-запозичень з нормативними одиницями. Наприклад, як дублет нового терміна *nebezpečné pronásledování* у юридичній літературі та мові засобів масової інформації вживаються англійський термін *stalking*, а також новотвір *stalkerství*: *Stalkerství je pojímáno jako jedna z forem násilného chování, vždy zahrnující porušování privátní sféry života oběti* [13]; *Stalking je konečně trestným činem* [12]. Для номінації особи, що цим займається, використовується термін *stalker*: *Stalker si “dělal legraci”, hrozí mu tři roky vězení...* [11].

Отже, як бачимо, поширення сфери правового регулювання, поява нових галузей права на стику наук, зміна правових реалій і поступова заміна старих понять та одиниць, що їх називають, новими сприяє постійному поповненню та оновленню термінофонду досліджуваної термінології. У процесі еволюції постійно поглиблюється, вдосконалюється усталений поняттєвий апарат термінології позначення правопорушень і його словесне вираження. Кожному історичному періодові відповідає своя система понять і термінів, адекватно віддзеркалюючи певний етап розвитку державно-правових явищ та їх осмислення, а також продуктивні моделі й способи термінотворення. Це дає змогу сказати, що термінологія правопорушень, як і вся система юридичної термінології, активно розвивається, відповідаючи на виклики часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Головченко В.В.* Юридична термінологія : довідник / В.В. Головченко, В.С. Ковальський. – К. : Юрінком-інтер, 1998. – 224 с.
2. *Остапенко О.І.* До визначення поняття “адміністративне правопорушення” / О.І. Остапенко // Мова і культура нації. Збірник наукових праць. – Львів, 2001. – С.49.
3. *Artikulové prav městských* // *Codex juris bohemic* / ed J. Jireček. – Praha, 1876. – Т. III – Р. III. – S. 3–395. – (Práva městská království českého a markhrábství morávského Pavla Kristiana z Koldina).
4. *Herczeg J.* К тrestnímu postihu blasfémie / Jíří Herczeg // *Trestní právo*. – Roč. 12. – 2007. – Č. 4. – S. 24–28.
5. *Francek J.* Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, pytláci a žháři v českých dějinách / Jindřich Francek. – 1. vyd. – Praha : Rybka, 2002. – 370 s.
6. *Legislativní pravidla vlády* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/assets/ppov/lrv/legislativn__pravidla_vl_dy.pdf.

7. Lotko E. Trendy ve slovní zásobě dnešní češtiny (handout) [Електронний ресурс] / Edvard Lotko. – Режим доступу : www.kb.upol.cz/soubory/12656423491608103016.doc.
8. Madar Z. Slovník českého práva / Zdeněk Madar a kol. – Praha : Linde, 1995. – Díl 1–2.
9. Michálek E. Český právní jazyk údobí předhusítského a doby Husový / Emanuel Michálek // Rozpravy ČSAV. Rada společenských věd. – Roč. 80. – Seš. 2. – 1970. – 72 s.
10. Scheirichová V. Označení osob ve vztahu k trestnímu právu ve staročeských listinách [Електронний ресурс] / Veronika Scheirichová // Setkání bohemistů Chikhaj 2003. – Brno, 2003. – S. 22–27. – Режим доступу : <http://files.cikhaj.webnode.cz/200000001-275f528595/sbornik2003.pdf>.
11. Stalker si “dělal legraci”, hrozí mu tři roky vězení [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tyden.cz/.../stalker-si-delal-legraci-hrozi-mu-tri-roky-vezeni_167271.html.
12. Stalking je konečně trestným činem [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slecna.info/.../stalking-je-konecne-trestnym-cinem>.
13. Stalking – stalkérství – Nová forma psychického teroru [Електронний ресурс]. – Режим доступу : afp.wz.cz/clanky.doc/Stalking.doc.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

NEW IN CZECHIAN TERMINOLOGY OF NAME DELICT'S

Helen KATACHYNA

Lviv institute “Interregion academy regular the personal”,

The part of humanity since,

Plugova street, 9a, Lviv, Ukraine, 79068,

e-mail: lena-katachina@mail.ru

The object of the article is terminology of name delict's in new chech language. The criterian's of selection termin's of name delict's was riting here. One of the semantical groupe of name delict's was characterize as system neologyzmus that we have here. The analised terminology groupe is very active now thank to new Crimunal codex.

Key words: the terminology of name delict's, the criterian's of selection, activized of using, the tematical goupe, neologiyatione, active word's, passive word's.

НОВОЕ В ЧЕШСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ОБОЗНАЧЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Елена КАТАЧИНА

*Львовский институт “Межрегиональная академия управления персоналом”,
кафедра гуманитарных дисциплин,
ул. Плуговая, 9а, Львов, Украина, 79068,
e-mail: lena-katachina@mail.ru*

Объектом статьи является терминология обозначения правонарушений в современном чешском языке. Описаны критерии зачисления единиц в терминосистему обозначения правонарушений, структуризация её состава с точки зрения активности использования, неологизация одной из семантических групп – названий преступлений в связи с вступлением в действие нового Криминального кодекса.

Ключевые слова: терминология обозначения правонарушений, критерии зачисления, активность использования, тематическая группа, неологизация, активный запас, пассивный запас.